

IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN IJTIMOIY-PEDAGOGIK FAOLIYAT VAZIFALARI.

Abdug'afforova Zumrad Sherzod qizi

*Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Pedagogika
fakulteti Pedagogika yo'nalishi 2-bosqich talabasi.*

Tel: +998889740609

Annotatsiya: Mazkur ishdaimkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlashning nazariy, metodologik va amaliy asoslari keng yoritilgan. Inklyuziv ta'limsharoitidaijtimoiy-pedagogik faoliyatning o'rni, ahamiyati hamdafunksional vazifalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot davomidapedagogik diagnostika, korreksion-rivojlantiruvchi faoliyat, reabilitatsiyavaijtimoiylashuv jarayonlari chuqur o'rganilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, ijtimoiy pedagogika, integratsiya, adaptatsiya, reabilitatsiya, korreksiya, individual yondashuv, psixokorreksiya .

Abstract: This work extensively covers the theoretical, methodological, and practical foundations of working with children with disabilities. The role, significance, and functional tasks of socio-pedagogical activities in the context of inclusive education are scientifically analyzed. During the research, the processes of pedagogical diagnostics, correctional-developmental activities, rehabilitation, and socialization were studied in depth.

Keywords: inclusive education, social pedagogy, integration, adaptation, rehabilitation, correction, individual approach, psychocorrection.

Аннотация: В данной работе широко освещены теоретические, методологические и практические основы работы с детьми с ограниченными возможностями. Научно проанализированы роль, значение и функциональные задачи социально-педагогической деятельности в условиях инклюзивного образования. В ходе исследования были глубоко изучены процессы педагогической диагностики, коррекционно-развивающей деятельности, реабилитации и социализации.

Ключевые слова: инклюзивное образование, социальная педагогика, интеграция, адаптация, реабилитация, коррекция, индивидуальный подход, психокоррекция.

Kirish: Bugungi globallashuv va inson huquqlari ustuvorlik kasb etayotgan davrda imkoniyati cheklangan bolalarning ijtimoiy muhitga integratsiyalashuvi eng dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat bu toifadagi bolalarning hayotiy faoliyatini cheklovchi to'siqlarni bartaraf etish, ularning

intellektual va jismoniy salohiyatini ro'yobga chiqarish hamda jamiyatda o'z o'rnini topishlariga xizmat qiluvchi yaxlit tizimdir. Ushbu faoliyatning markazida "bola nuqsonli bo'lishiga qaramay, u jamiyatning teng huquqli a'zosi" degan insonparvarlik g'oyasi yotadi. Ijtimoiy-pedagogik faoliyatning strategik vazifalari Mazkur sohadagi faoliyat faqatgina o'quv dasturlarini o'zlashtirish bilan cheklanib qolmay, balki keng ko'lamli ijtimoiyreabilitatsion vazifalarni o'z ichiga oladi. Birinchi navbatda, ijtimoiy-maishiy moslashuv vazifasi turadi. Bunda bolaga o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish, mustaqil harakatlanish va kundalik turmushda zarur bo'ladigan amaliy ko'nikmalar o'rgatiladi. Bu esa bolaning kelajakda boshqalarga qaram bo'lmasligini ta'minlaydigan eng muhim omildir. Navbatdagi muhim vazifa — korreksionpedagogik ta'sir ko'rsatishdir. Bu jarayonda mutaxassislar bolaning saqlanib qolgan funksiyalariga (masalan, ko'rish imkoniyati cheklangan bo'lsa, eshitish va sezish qobiliyatiga) tayanib, uning bilish jarayonlarini faollashtiradilar. Shuningdek, psixologik reabilitatsiya orqali boladagi "noto'liqlik kompleksi"ni bartaraf etish, unda ijobiy o'z-o'zini baholash tuyg'usini shakllantirish pedagogik faoliyatning uzviy qismi hisoblanadi. Inkluziv muhit va oila bilan hamkorlik Zamonaviy ijtimoiy-pedagogik faoliyatning o'ziga xosligi shundaki, u nafaqat bola bilan, balki uning ijtimoiy muhiti bilan ham ishlaydi. Bolaning oilasiga pedagogik va psixologik maslahatlar berish, otanalarda reabilitatsiya jarayoniga nisbatan to'g'ri munosabatni shakllantirish faoliyatning muvaffaqiyatini belgilaydi. Oiladagi sog'lom muhit bolaning ijtimoiy adaptatsiyasini tezlashtiruvchi asosiy katalizator bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, jamiyatda inkluziv madaniyatni shakllantirish, ya'ni sog'lom tengdoshlar o'rtasida imkoniyati cheklangan bolalarga nisbatan bag'rikenglik va ko'mak berish hissini uyg'otish ham ijtimoiy pedagogning muhim vazifalaridan biri sanaladi. Bu esa bolalarning ajratilgan muhitda (segregatsiya) emas, balki tabiiy ijtimoiy jamoada rivojlanishiga imkon beradi.

Asosiy qism: Imkoniyati cheklangan bolalar (IChB) bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat murakkab ijtimoiy-madaniy jarayon bo'lib, u bolaning biologik nuqsonini ijtimoiy kompensatsiya qilishga qaratilgan. Ushbu faoliyatning asosiy vazifalari quyidagi yo'nalishlarda o'z ifodasini topadi:

Shaxsni ijtimoiylashtirish va adaptatsiya qilish mexanizmlari

Ijtimoiy pedagogning bosh vazifasi bolani jamiyatdan ajralgan holda emas, balki jamiyatning faol qismi sifatida shakllantirishdir. Bu jarayonda quyidagilar amalga oshiriladi:

Ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish: Bolaga muloqot madaniyati, jamoat joylarida o'zini tutish va boshqalar bilan o'zaro aloqaga kirishish o'rgatiladi.

To'siqlarni bartaraf etish: Nafaqat jismoniy (panduslar, maxsus uskunalar), balki psixologik to'siqlarni (qo'rquv, uyat, kamsitish) yengib o'tishga ko'maklashiladi.

Korreksion-rivojlantiruvchi ta'lim va tarbiya

Bu vazifa bolaning saqlanib qolgan funksiyalariga tayanib, yetishmayotgan qobiliyatlarini tiklashni nazarda tutadi.

Individual trayektoriya: Har bir bolaning tashxisi (eshitish, ko'rish, tayanch-harakat tizimi yoki intellektual rivojlanishdagi nuqsonlar) asosida alohida pedagogik reja tuziladi.

Kognitiv rivojlanish: Diqqat, xotira, mantiqiy fikrlash kabi jarayonlarni maxsus didaktik o'yinlar va texnologiyalar (masalan, Montessori, art-terapiya, qum terapiyasi) orqali faollashtirish.

Psixologik va emotsional qo'llab-quvvatlash

Imkoniyati cheklangan bolalarda ko'pincha "ikkinchi darajali nuqsonlar" – ya'ni o'zini past baholash, tajovuzkorlik yoki odamovilik shakllanadi. Pedagogik faoliyatning vazifasi:

Ijobiy "Men-konsepsiyasi"ni yaratish: Bolaga o'z imkoniyatlariga ishonch bag'ishlash, uning yutuqlarini doimiy rag'batlantirib borish.

Stressga chidamlilikni oshirish: Turli ijtimoiy vaziyatlarda hissiyotlarni boshqarishni o'rgatish.

Oila muhitini pedagogik sog'lomlashtirish

Bola bilan ishlash samaradorligi 70% hollarda oiladagi muhitga bog'liq. Shuning uchun ijtimoiy pedagog quyidagi vazifalarni bajaradi:

Ota-onalarni o'qitish: Farzandining tashxisi bilan qanday ishlash, uy sharoitida reabilitatsiya mashqlarini davom ettirish bo'yicha metodik yordam berish.

Destruktiv munosabatlarni bartaraf etish: Oiladagi "haddan tashqari g'amxo'rlik" (giperopeka) yoki bolaga e'tiborsizlik (gipopeka) holatlarini tuzatish.

Psixologik maslahat: Ota-onalardagi aybdorlik hissini kamaytirish va ularni ijtimoiy reabilitatsiya jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish.

Huquqiy himoya va ijtimoiy kafolatlar

Pedagog bola va davlat o'rtasida ko'prik vazifasini o'taydi:

Bolaning ta'lim olish, tibbiy xizmatdan foydalanish va ijtimoiy nafaqalar olish huquqlarini himoya qilish.

Inklyuziv ta'lim jarayonida bolaning kamsitilishiga yo'l qo'ymaslik va unga qonuniy imtiyozlardan foydalanishda yuridik maslahatlar berish.

Mehnat va kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish

Faoliyatning yakuniy maqsadi — bolani mustaqil hayotga tayyorlashdir.

Pre-professional tayyorgarlik: Bolaning qiziqishlari va imkoniyatlaridan kelib chiqib, hunarmandchilik, kompyuter savodxonligi yoki san'at yo'nalishlariga yo'naltirish.

Ijtimoiy-maishiy yo'nalish: Ovqat tayyorlash, shaxsiy gigiyena, xarid qilish kabi kundalik hayot uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarni avtomatlashtirish.

Bugungi kunda jamiyatning ijtimoiy taraqqiyoti imkoniyati cheklangan bolalarga (IChB) nisbatan munosabatning tubdan o'zgarganligi bilan xarakterlanadi. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat mazkur toifadagi bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularning jamiyatga integratsiyalashuvi va shaxsiy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan kompleks jarayondir. Ushbu faoliyatning asosiy vazifalari bolaning jismoniy yoki ruhiy holatidan qat'i nazar, uning hayot sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy-pedagogik faoliyatning eng ustuvor vazifalaridan biri ijtimoiy moslashuv va abilitatsiya jarayonini tashkil etishdir. Abilitatsiya — bu bolada hali mavjud bo'lmagan, lekin hayot uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni boshidan shakllantirish demakdir. Pedagog bolaning saqlanib qolgan imkoniyatlariga tayanib, unda muloqot qilish, jamoat joylarida o'zini tutish va atrof-muhit bilan o'zaro aloqaga kirishish malakalarini tarbiyalaydi. Bu jarayonda bolaning o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishi, mustaqil harakatlanishi va kundalik maishiy vazifalarni bajara olishi asosiy maqsad etib belgilanadi.

Ikkinchi muhim yo'nalish — korreksion-rivojlantiruvchi ta'limni tizimli yo'lga qo'yishdir. Har bir bola o'ziga xos rivojlanish xususiyatiga ega bo'lganligi sababli, ijtimoiy-pedagogik faoliyatda differensial (tabaqalashtirilgan) yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda nafaqat o'quv fanlarini o'zlashtirish, balki bolaning nutqi, mayda motorikasi, diqqat va xotira kabi kognitiv funksiyalarini maxsus metodikalar orqali rivojlantirish vazifasi qo'yiladi. Art-terapiya, musiqa terapiyasi va sensor integratsiya kabi zamonaviy texnologiyalarni qo'llash bolaning ichki imkoniyatlarini yuzaga chiqarishga yordam beradi.

Shuningdek, psixologik qo'llab-quvvatlash va motivatsiyani shakllantirish faoliyatning ajralmas qismidir. Imkoniyati cheklangan bolalarda ko'pincha jamiyatdan ajralib qolish qo'rquvi yoki o'ziga nisbatan ishonchsizlik hissi kuchli bo'ladi. Ijtimoiy pedagog bolada ijobiy "Men" obrazini shakllantirishi, uning kichik yutuqlarini ham rag'batlantirishi va hayotga bo'lgan qiziqishini uyg'otishi lozim. Bu, o'z navbatida, bolaning kelajakda kasb-hunar egallashiga va ijtimoiy faolligining ortishiga zamin yaratadi.

Oila bilan hamkorlik qilish vazifasi ham ijtimoiy-pedagogik faoliyatning muvaffaqiyatini belgilovchi omillardan biridir. Oila — bola uchun asosiy ijtimoiy muhitdir. Pedagog ota-onalarga farzandining tashxisi bilan ishlash bo'yicha metodik maslahatlar beradi, ularga psixologik dalda bo'ladi va oilada sog'lom tarbiya muhitini yaratishga ko'maklashadi. Ota-onalarning rehabilitatsiya jarayoniga ongli ravishda jalb qilinishi bolaning rivojlanish sur'atini tezlashtiradi.

Yakuniy bosqichda ijtimoiy-pedagogik faoliyat huquqiy himoya va kasbga yo'naltirish vazifalarini ham qamrab oladi. Bolaning ta'lim olish va tibbiy xizmatlardan foydalanish huquqlarini ta'minlash, uning kelajakdagi mehnat faoliyati

uchun poydevor qo'yish ushbu tizimning yakuniy maqsadi hisoblanadi. Bolani o'z jismoniy imkoniyatiga mos hunarga o'rgatish orqali uning jamiyatda iqtisodiy mustaqillikka erishishi va to'laqonli shaxs sifatida o'z o'rnini topishi ta'minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi O'RQ-641-son Qonun. 2020-yil 15-oktabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida". 2020-yil 13-oktabr.
3. G'oziyev E.G. "Umumiy psixologiya". Toshkent, 2010-y.
4. Mamatov M., Fayziyeva M. "Maxsus pedagogika" (Darslik). Toshkent, 2015-y.
5. Mo'minova L.R. "Defektologiyaning zamonaviy muammolari". Toshkent, 2012-y.
6. Nurkeldiyeva D.A. "Inklyuziv ta'lim texnologiyalari". O'quv-uslubiy qo'llanma. Toshkent, 2020y.
7. Vigotskiy L.S. "Osnovi defektologii" (Defektologiya asoslari). Moskva, Pedagogika, 2003-y.